

komoly figyelmet érdemel már csak azért is, mert kiindulópontja lehet hazánkban az olyannyira esedékes összehasonlító régiótörténeti kutatásoknak.

A komparatív régiótörténeti kutatások fontossága ugyanis egyértelmű, hiszen olyan jelenségeket tárnak fel, amelyek, ha csak részben is, de magyarázhatják egyes közép-európai régiók napjainkban is tapasztalható különbözőségeit, egyes területek elmaradottságát. A megfelelő történeti vizsgálatokat sem nélkülöző interdiszciplináris kutatások, úgy hiszem, közelebb vihetnek ezen hátrányt teremtő tényezők pontosabb, tudományos igényű azonosításához.

HEGEDÚS ISTVÁN

Transznacionális politika és a holokauszt emlékezettörténete

Szerk. Szász Anna Lujza és Zombory Máté. Befejezetlen Múlt Alapítvány, Bp., 2014. 312 old., 3900 Ft

A holokauszt túlélői és szemtanúi – sajnos egyre kevesebben –, de továbbra is köztünk élnek, akárcsak azok az utódok a következő generációkban, akiknek a holokauszt és a második világháború nemcsak megtanult történelem, de saját családjuk története is.

Az emlékezet és az emlékezés kutatása évtizedek óta sok kutatót foglalkoztat. Szász és Zombory szöveggyűjteménye mind a holokauszt, mind az emlékezés vizsgálatában újdonsággal szolgál: a holokausztot az emlékezés mint határokon és nemzeteken átívelő tevékenység keretébe illeszti. A gondosan összeválogatott tanulmányok ugyanis nemcsak alapos kutatómunka eredményei, de valóban követik a Zombory Máté bevezető tanulmányában megfogalmazott elvet, hogy ez a könyv „nem-diszciplináris” és ezért minden társadalomtudományi nézőpontnak teret ad (*Tér-idő történelem. Holokauszt-emlékezet és transznacio-*

nális politika, 6–21. old.). A szerzők – történészek, szociológusok és kultúrákutatók – a saját tudományáguk kérdéseivel közelítenek a transznacionális emlékezet témájához, de egyes gondolatok, megállapítások így is vissza-visszatérnek a könyv olvasása közben.

Zombory Máté megemlíti, hogy a könyv összeállításával egyik céljuk az volt, hogy „a tudományos kutatás és a felsőoktatás területén” ismertebbé tegyék „az emlékezetkutatás egyik jelentős áramlatát” (9. old.). Márpedig ha egy szöveggyűjteményt egy egyetemi kurzus tananyagaként használnak fel, különösen szerencsés és nagy segítség az új területtel ismerkedőnek, ha a végére „összeáll a kép”. Ez a kép itt valóban teljes lesz, hiszen a többféle nézőpont megismerése és az egyes írásokban a többi szerző állításaira vonatkozó hivatkozások, megjegyzések vagy kritika lehetővé teszi a tanulmányok összehasonlító értelmezését és a téma mélyebb megértését.

Zombory bevezetője remek összefoglaló is egyben. Megadja az értelmezést segítő elméleti keretet: „jelen kötet a nemzeteken és államokon átívelő, akár azokat figyelmen kívül hagyó politikai tér problémáját veti fel, amelyre a holokauszt emlékezet-történetén keresztül igyekszik magyarázatot adni. Egy térbeli átalakulásra történeti (szociológiai) magyarázatot keresünk.” (8–9. old.) Ezután meghatározza a fő fogalmakat (emlékezet, emlékezetpolitika, transznacionalitás), felvázolja az emlékezet transznacionálissá válásának történetét, és végül röviden összefoglalja az egyes tanulmányok fő állításait, rávilágítva lehetséges összekapcsolódási pontjaikra a könyvben használt hármas felosztás szerint: transznacionális emlékezet; holokausztemlékezet és a transznacionális tér; kritikák és kérdőjelek.

Az első részben közölt tanulmányok fő kérdései: Hogyan vált transznacionálissá az emlékezet? Milyen szerepet játszik a média az emlékezésben? Mivel jár, ha a történetírás a közelmúlt eseményeivel foglalkozik?

Itt most csak az első kérdésre térek ki. Henry Rousso tanulmánya (*Hogyan válik globálissá az emlékezet?*) remek felütése a könyvnek. Rousso

állításai szerint a XX. század utolsó évtizedeiben az emlékezés módjaiban globális szinten felfedezhető hasonlóságok alakultak ki. Ennek egyik példája az a hármas időszaki felosztás, amely több tanulmányban is kirajzolódik: közvetlenül az adott tragikus esemény után megkezdik az emlékezést, ami egy viszonylag hosszabb, akár évtizedekig is tartó amnéziába fordul át, hogy végül felváltsa a történetek újabb intenzív feldolgozása.

Rousso szerint az emlékezet átalakulásának egyik következménye egy „világméretű nyilvános tér” kifejlődése, melynek számos szereplője szembefordul az elfogadott történetírási értelmezésekkel, és alapvetően a traumákra koncentrálnak emlékezést ösztönzi. Ehhez kapcsolható egy harmadik sajátosság: azok az új megjelenő politikai cselekvésformák, amelyek alapvetően a bűnök és az áldozatok azonosítására törekcsenek, például a bűnösök számonkérésével, emlékművek állításával stb.

Állításait Rousso mindig konkrét példákkal is alátámasztja. Jó, hogy a szerkesztők a szerző elsősorban francia vonatkozású, illetve nem feltétlenül mindenki számára ismert történelmi példáit, utalásait a lábjegyzetekben kifejtik és elmagyarázzák az olvasóknak.

A kötet második részének írásai már elsősorban a holokauszt emlékezetével foglalkoznak. Jeffrey C. Alexander hosszú tanulmányában (*Holokauszt és trauma: Morális univerzalizmus Nyugaton*) azt a folyamatot mutatja be, amelyben a holokauszt „kollektív traumává” vált, és lett azzá az eseményé, amellyel összefüggésben tárgyalnak más tragédiákat. Mindez egy új narratíva megjelenéséhez köthető: az emlékezés az áldozatokra és szenvedésükre, a személyes történetek megismerése lehetőséget adott az azonosulásra. Így a dráma átérzhetővé és egyben a hasonló események értelmezésének vonatkoztatási pontjává vált.

Hasonló gondolatokat fogalmaz meg Daniel Levy és Natan Sznajder is *Határtalan emlékezés. A holokauszt és a kozmopolita emlékezet kialakulása* című tanulmányában. A „kozmpopolita emlékezet” fogalmának bevezetésével arra hívják fel a figyelmet, hogy

az emlékezés mind globális, mind lokális szinten jelen van: „A tágabb, közös moralitás alapja nem más, mint a távoli másokkal való azonosulás. Ez azonban a globális és a lokális kapcsolatán keresztül jön létre. Az új identitás nem felváltja a régít, hanem átalakítja azt.” (153. old.)

Aleida Assmann még inkább kiemeli a lokális emlékezet szerepét (*A holokauszt – globális emlékezet? Egy új emlékezetközösség kiterjedtsége és korlátai*), azt hangsúlyozva, hogy ha nem figyelünk oda, a közös emlékezet kialakítása során eltűnhetnek, feledésbe merülhetnek a helyi sajátosságok és konkrét részletek.

A második rész utolsó két írása a legizgalmasabb. Akár külön fejezetet is alkothatnának, hiszen mindkettő a holokauszt vizuális emlékezetével foglalkozik. Marianne Hirsch arról ír (*Túlélő képek. Holokausztfotók és az utóemlékezet munkája*), hogy a holokausztal kapcsolatban hiába kerül elő egyre több dokumentum, mégis általában ugyanazokat a képeket láthatjuk. James E. Young pedig a Libeskind által tervezett berlini Zsidó Múzeum történetét, illetve az épület hordozta jelentéseket mutatja be *Az emlékhely-építészlet kísérteties remeke. Daniel Libeskind Zsidó Múzeuma Berlinben* című írásában.

A könyv utolsó része tartalmazza az első kettőben olvasható gondolatokat felülvizsgáló bírálatokat. Míg Michael Rothberg a történelmi események egyformaként kezeléséből fakadó tévedésekre figyelmeztet (*Gázától Varsóig. A többirányú emlékezet feltérképezése*), David Cesarani megcáfolja azokat a tanulmányokat, amelyek a háború utáni állítólagos hallgatásról szólnak (*A „hallgatás mítoszána” megkérdőjelezése. Háború utáni reakciók az európai zsidóság pusztulására*). Cesarani a budapesti Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság (DEGOB) munkáját is megemlíti, ahol rengeteg interjút készítettek túlélőkkel. Régine Robin-Marie végül a múlt és szereplői ártértekeléséhez vezető emlékezési stratégiákat mutatja be (*Az emlékezet szétágazásai*).

Udvarhelyi Éva Tessza: Az igazság az utcán hever

VÁLASZOK A MAGYARORSZÁGI
LAKHATÁSI VÁLSÁGRA

Napvilág, Bp., 2014. 295 old., 2900 Ft

Az ismertető, a híradások már felhívták a közönség figyelmét e kötetre, amelynek jelentősége egyrészt a témájából fakad – a hajléktalanság állandó, megoldatlan társadalmi probléma –, másrészt a részvételi akciókutatás alkalmazott módszertanából, amelynek értelmében a kutató személyes tapasztalatait beépíti tudományos munkájába, és reflektál eredményei hasznosíthatóságára is. A szerző kérdése a társadalomkutatókat régóta foglalkoztatja: miképp járulhat hozzá a múlt megismerése a mai problémák megoldásához? A szociálpolitikai eszközök eredményessége vagy éppen eredménytelensége mily módon segítheti elő egy válsághelyzet, jelen esetben a hajléktalanság leküzdését?

A részvételi akciókutatás módszereit az 1970-es években dolgozták ki latin-amerikai, afrikai és ázsiai kutatásokban. Lényege, hogy a társadalmi csoportok, helyzetek vizsgálatában a tudományosan képzett szakemberekkel együtt az érintettek is részt vesznek. Ezzel nemcsak strukturális kontextusba illeszti a személyes tapasztalatokat, hanem konkrét lépéseket is tesz a viszonyok megváltoztatására. Udvarhelyi Éva Tessza korábbi tudományos publikációiban foglalkozott az interkulturális tanulással (Udvarhelyi Éva Tessza: *Vándorok kultúrák között. Az interkulturális tanulásról külföldre készülő fiataloknak*. Bp., 2007.), és elemezte a fedél nélkül élők kriminalizációját, kiszorításuk módszereit a közterekről (Török Ágnes – Udvarhelyi Éva Tessza: *Egy tiszta város piszkos lakói* avagy „aluljáró-takarítási szertartások” Budapestben. In: A. Gergely András – Papp Richárd – Prónai Csaba: *Kultúrák*

között – Hommage à Boglár Lajos. Bp., 2006. 477–500. old.). Aktivistaként bekapcsolódott *Az Utca embere* nevű csoport munkájába. *A Város Mindenkié* hajléktalan érdekvédelmi csoport egyik alapítójaként ebben a szervezetben valósította meg társaival együtt az *Utca és a jog* elnevezésű részvételi akciókutatást a hajléktalan emberekkel szembeni diszkriminációról (vö. 221–250. old.).

Udvarhelyi Éva Tessza jelen kötet angol nyelvű doktori disszertációjának magyar változata. Ebben bemutatja a hajléktalanságra reagáló társadalompolitika történetét a XX. század elejétől napjainkig, ismerteti a lakhatási válságra adott állami válaszokat, elemzi az államnak a „kitermelésben és megelőzésben” játszott szerepét. Aktivistaként foglalkozik a tudományos eredmények hasznosíthatóságával, amiben jelentős szerepet tulajdonít a kutatók aktív társadalmi jelenlétének és a közgondolkodás sztereotipikus sémáit megtörni képes közérthető beszédmódnak. Ezért a hatósági intézkedéseknél semmivel sem kevésbé fontos a társadalmi csoportok és mozgalmak tevékenysége és a civil érdekérvényesítés.

A kötet első fejezete a fedél nélkül élőket kriminalizáló politikát egy elhúzódó társadalmi-politikai válság tüneteként határozza meg. Az elemzés kiindulópontja a hajléktalanság fogalmának meghatározásával kezdődik. Az ENSZ és a FEANTSA (*Fédération Européenne des Associations Nationales Travaillant avec les Sans-Abri*) által kidolgozott definíciók többféle tényezőt neveznek meg. Az ENSZ által konstruált definíció (*Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights: The right to adequate housing*. Geneva, 1991.) a lakáshoz való joggal kapcsolatban hét feltételt rögzít: a birtokviszony jogbiztonságát, a szolgáltatásokhoz és az alapvető infrastruktúrához való hozzáférést, a megfizethetőséget, a lakhatóságot, a hozzáférhetőséget, a lakás megfelelő elhelyezkedését, valamint a szükséges kulturális megfelelést; a FEANTSA-típlógia viszont a lakhatásból történő kirekesztettség három – fizikai, jogi és szociális – típusát azonosítja. Mindezen tényezőket Udvarhelyi

SZÉKELY JUDIT